

Мельниченко С. П.,
здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНИХ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

FORENSIC PROVISION OF INTERROGATION OF A SUSPECT IN THE INVESTIGATION OF CRIMES COMMITTED WITH FIREARMS

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблемних питань криміналістичного забезпечення проведення допиту підозрюваних. Проаналізовано наявні в юридичній літературі точки зору щодо цього питання, запропоновано організаційні заходи проведення слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: допит, організаційне забезпечення, організація, слідчі (розшукові) дії, досудове розслідування.

Статья посвящена рассмотрению актуальных проблем криминалистического обеспечения проведения допроса подозреваемых. Проанализированы имеющиеся в юридической литературе мнения по данному вопросу, предложены организационные меры проведения следственного (розыскного) действия.

Ключевые слова: допрос, организационное обеспечение, организация, следственные (розыскные) действия, досудебное расследование.

This article is devoted to consideration of actual problem questions of tactical supply of a pretrial investigation. The author has analysed the scientific supply of an investigation of crimes.

Key words: questioning, organizational support, organization, investigation (investigative) action, pre-trial investigation.

Розкриття й розслідування злочинів обґрунтовано належить до одного зі специфічних і складних видів правоохоронної діяльності. В умовах високого рівня злочинності, насамперед найбільш суспільно-небезпечних форм її вияву, перед ученими-юристами та працівниками правоохоронних органів постає завдання розробки нових технологій і застосування новітніх наукових досягнень під час розслідування загалом і провадження окремих слідчих (розшукових) дій зокрема. Особливе місце серед слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання доказової інформації з особистісних джерел, належить допиту. Значення допиту під час досудового розслідування важко переоцінити. Указана слідча (розшукова) дія дає слідчому змогу безпосередньо з'ясувати обставини події, що має значення для справи; скласти уявлення про механізм злочину та особу злочинця; установити причини й умови, що сприяли вчиненню злочину; висунути слідчі версії та правильно визначити подальші напрями досудового розслідування. Від своєчасності і якості проведення допитів підозрюваних у багатьох випадках залежить успіх у розкритті й розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї.

Криміналістичні основи допиту підозрюваних досить повно висвітлені вченими-криміналістами та процесуалістами в криміналістичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ проведення допиту зробили відомі вчені, а саме: М.В. Бахарев, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, Ф.В. Глазирін, А.В. Дулов, Л.М. Карнеєва, В.О. Коновалова, Є.Д. Лук'янчиков, М.І. Порубов, О.В. Соловйов, С.М. Стахівський, О.Р. Ратінов, В.Г. Уваров,

В.М. Тертишник, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько та інші. Значущість проведених досліджень зумовлюється створенням ґрунтовної бази для подальших наукових пошуків удосконалення тактики провадження цієї слідчої (розшукової) дії.

На сьогодні відсутня комплексна розробка з організаційно-тактичного забезпечення проведення допиту підозрюваних під час розслідування злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї. Невповною мірою досліджено чинники, що впливають на ефективність проведення цієї слідчої (розшукової) дії, а наявні публікації не вичерпують цю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для подальшого її дослідження.

Метою статті є висвітлення проблемних питань організаційного забезпечення допиту підозрюваних під час розслідування злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, з урахуванням сучасних потреб слідчої практики.

Допит є найбільш розповсюдженою та ефективною слідчою (розшуковою) дією, за допомогою якої збирається інформація про злочин і злочинну діяльність певних осіб. Це зумовлюється високими інформативними можливостями допиту та надійністю, простотою і швидкістю отримання результату. Водночас допит є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій. З одного боку, складність допиту визначається тим, що слідчий не володіє до моменту допиту вичерпними даними про особу злочинця й певною сукупністю доказів, що можна використати під час слідчої (розшукової) дії. З іншого боку, злочинці не завжди зацікавлені в повному й усебічному розкритті й розслідуванні злочину, що не може не

впливати на правдивість їхніх показань. Окрім того, на потерпілих і свідків здійснюється негативний вплив з боку злочинців, що нерідко зумовлює зміну їхніх показань. Зважаючи на це, успішне проведення допиту й отримання позитивних його результатів залежить від якості володіння слідчими знаннями про закони мислення, логічні методи та прийоми, закономірності психології й тактичні прийоми, що розроблені в криміналістиці. Узагальнення слідчої практики свідчить, що 72% співробітників слідчих підрозділів Національної поліції України вказують на необхідність оновлення організаційно-тактичного забезпечення проведення допиту підозрюваних з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики [1].

Зважаючи на це, можемо констатувати, що питання організаційного забезпечення проведення допиту підозрюваних під час розслідування злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, на сьогодні має низку невирішених організаційно-тактичних проблем.

Важливе місце в тактиці допиту посідають організаційно-підготовчі заходи щодо його проведення. Своєчасна, ретельна й усебічна підготовка до допиту підозрюваних під час розслідування злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, є необхідною умовою отримання найбільш повних і об'єктивних показань у кримінальному провадженні. Це суттєво сприяє досягненню тактичної мети слідчої (розшукової) дії. Відсутність планування призводить до поверховості та безрезультатності його проведення. У науковій літературі вчені по-різному підходять до підготовчих заходів щодо проведення допиту підозрюваних.

Так, на думку однієї групи вчених (С.Ю. Якушин, С.С. Чернявський), підготовка до допиту повинна складатися з таких заходів:

- вивчення матеріалів кримінального провадження;
- підготовка спеціальних запитань;
- вивчення особи допитуваного;
- складання плану проведення допиту [1; 2, с. 80; 3, с. 532].

Друга група вчених (Р.С. Белкін, В.П. Лавров, І.М. Лузгін) уважає, що підготовка до проведення допиту підозрюваних повинна містити такі підготовчі заходи, а саме:

- збирання вихідних даних, що належать до предмета допиту підозрюваних;
- визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- підготовка місця допиту;
- запрошення до участі в слідчій дії третіх осіб;
- визначення науково-технічного забезпечення допиту;
- вивчення особи допитуваного;
- установлення способу виклику на допит і черговості його проведення;
- складання плану проведення слідчої (розшукової) дії [4, с. 99].

На думку А.В. Хірсіна, до підготовчих заходів доцільно зарахувати такі організаційно-підготовчі заходи щодо підготовки до допиту підозрюваних:

- ретельна підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії;
- виявлення спроб протидіяти досудовому слідству й негайна їх нейтралізація;
- недопущення інформаційних контактів між затриманими особами;
- проведення розвідувальної бесіди перед допитом;
- проведення негайних допитів на місці затримання злочинців;
- диференціація допитуваних залежно від наявної в слідчого доказової бази на кожного з учасників злочинної групи;
- використання конфліктів між учасниками організованої злочинної групи [5, с. 11].

На підставі наукових розробок К.О. Чаплинського, який узагальнив сучасний стан слідчої діяльності підрозділів Національної поліції України, можна дійти висновків, що під час підготовки до проведення допиту підозрюваних у процесі розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, слідчий поліції повинен здійснювати такий комплекс організаційно-підготовчих заходів:

1. Повне, усебічне й ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження.

Вивчення слідчим матеріалів кримінального провадження є необхідною передумовою успішного проведення допиту підозрюваних. Аналізу підлягають дані, які містяться як у протоколах слідчих (розшукових) дій, так і в інших матеріалах провадження. Це дає змогу виявити наявні прогалини, розбіжності й суперечності між учасниками процесу та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення. В іншому випадку деякі обставини можуть залишитися невстановленими, що не може не вплинути на повноту, усебічність і об'єктивність розслідування й тягне за собою, як правило, необхідність проведення додаткових або повторних допитів та «очних ставок».

Вивчення матеріалів кримінального провадження допомагає встановити коло осіб, які підлягають допиту, визначити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному, обрати низку тактичних прийомів (комбінацій), які будуть використовуватися під час допиту підозрюваних.

2. Визначення предмета допиту й сформованої слідчої ситуації, що виникла на певному етапі досудового розслідування.

Визначення предмета допиту підозрюваних полягає в установленні обставин, які можуть бути відомі допитуваному. З усього обсягу зібраних відомостей потрібно відібрати ті, що належать до предмета допиту під час розслідування злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї. Їх необхідно слідчому правильно оцінити та найбільш повно використати під час допиту підозрюваних. На підставі визначеного предмета допиту слідчий поліції формулює запитання для допитуваного й обирає систему тактичних прийомів (їхніх комбінацій).

3. Визначення кола осіб, які підлягають допиту.

Такий організаційний захід залежить від низки факторів, у тому числі й від обсягу наявної доказо-

вої інформації. Указівки на конкретних осіб, яким відомі певні обставини кримінального провадження, можуть міститися в його матеріалах, а також виявлятися під час проведення деяких оперативно-розшукових заходів.

4. Визначення послідовності проведення допитів підозрюваних.

У процесі підготовки до допиту слідчий повинен вирішити питання щодо послідовності його проведення й те, з яких саме епізодів злочинної діяльності потрібно розпочати. Послідовність допитів підозрюваних обирає слідчий, виходячи з особливостей кримінального провадження та особи допитуваного [1].

Рішення слідчого поліції про послідовність допитів підозрюваних має ґрунтуватися на оцінюванні таких обставин:

- особи злочинця, його віку, психічних властивостей, наявності злочинного (життєвого) досвіду, судимості, становища в структурі злочинної групи та ролі в учинених злочинах (наприклад, неповнолітніх підозрюваних необхідно допитувати невідкладно);

- наявності доказів про злочинну діяльність щодо кожного допитуваного та їх зацікавленості в кінцевому результаті досудового розслідування;

- ступені участі кожного допитуваного в спільній злочинній діяльності групи;

- стану емоційного збудження допитуваного, оскільки він є найбільш сприйнятливим моментом для початку допиту, оскільки після вчинення злочину та безпосереднього затримання злочинці знаходяться в стані напруженості (сильно хвилюються) і не здатні повною мірою протидіяти розслідуванню (наприклад, швидко продумати досить переконливий захист, створити неправдиве алібі);

- характеристики відносин між членами злочинної групи (наявність розбіжностей, конфліктів і суперечностей) тощо.

Невідкладному першочерговому допиту підлягають такі особи:

- найбільш поінформовані про обставини справи, неповною мірою зацікавлені в тому, щоб злочин залишився не розкритим, можуть повно й об'єктивно викласти інформацію, що має значення для кримінального провадження;

- безпосередньо пов'язані між собою епізодами злочинної діяльності, що дає змогу в разі необхідності провести «очні ставки» між ними;

- виконували другорядні функції під час учинення злочинів (зокрема після викриття злочинної групи вони можуть претендувати на роль свідків чи пособників, а ніяк не співвиконавців);

- мають незначний злочинний досвід, не притягувалися до кримінальної відповідальності, піддаються психологічному впливу, схильні переоцінювати ступінь поінформованості слідчого або мають у групі статус «опозиціонерів» і конфліктують із лідером й іншими членами групи тощо [1].

Отже, допит кількох підозрюваних за часом повинен максимально наближатися до їх затримання, що дає змогу використовувати фактор раптовості й створювати напруження. Тобто, допитувати зло-

чинців необхідно відразу ж після їх затримання, не даючи можливості обміркувати своє становище, обрати загальну лінію поведінки, проаналізувати обсяг доказової інформації, що має слідчий, і протидіяти досудовому розслідуванню.

5. Вивчення особи допитуваного.

Вивчення особистості допитуваного є найважливішою тактичною вимогою підготовки до будь-якого допиту, оскільки від її повноти та всебічності, а також установлених особливостей психіки залежать успіх і результативність допиту. Такий захід надає слідчому можливість у найкоротший проміжок часу встановити з ним психологічний контакт, обрати найбільш доцільні та ефективні прийоми і способи впливу для отримання правдивих показань, правильно оцінити показання, прогнозувати можливі способи протидії та діагностувати можливу поведінку в тій чи іншій ситуації, що склалася під час допиту.

6. Збирання оперативної інформації про допитувану особу й учинені нею злочини.

Використання оперативної інформації дає змогу визначати лінію поведінки злочинців на досудовому слідстві, мотиви й способи вчинення злочинів, стосуюнок до тих чи інших доказів і запобігати домовленостям між собою та свідками. Окрім того, таку інформацію можна використовувати для висунення слідчих версій або вибору низки тактичних прийомів допиту. Вона повинна бути законспірована й захищена від витоку. Планування в цьому випадку запобігає випадковому розголошенню джерела отриманої інформації, непродуманим питанням або пред'явленню доказів, наявність яких у слідчого на певному етапі розслідування надає злочинцям можливість здогадатися про джерело їх отримання [1].

7. Визначення часу проведення допиту.

Приймаючи рішення про час проведення допиту, слідчий повинен виходити з конкретної слідчої ситуації, що склалася під час розслідування. Допити підозрюваних, особливо після їх затримання, необхідно проводити негайно. Це дасть змогу запобігти змові між ними, визначенню лідером загальної лінії поведінки на досудовому слідстві та впливу на допитуваних з боку злочинної групи й інших зацікавлених осіб. Будь-яке невинуватене зволікання з проведенням допитів тягне за собою приховання доказової інформації, яка необхідна для розкриття та розслідування злочинів, отримання неправдивих показань або взагалі відмови від їх давання.

8. Визначення місця проведення допиту.

Готуючись до допиту, слідчий вибирає місце проведення слідчої (розшукової) дії. Вирішення питання про місце допиту залежить від конкретної слідчої ситуації. Недоцільно проводити допит за місцем проживання злочинців (квартира, дача) або роботи (офіс, ресторан). Це зумовлюється тим, що дії слідчого можна записати на відеокамеру або диктофон, створивши для цього спеціальні умови, з метою подальшої компрометації або шантажування, а також перебувати в найкритичніший момент, загалом невідома обстановка приміщення та інші труднощі, з якими він може зустрітись.

9. Підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному. Указаний захід надає слідчому можливість проводити допит наступально й використовувати низку тактичних прийомів, зокрема «пред'явлення доказів», «створення уявлення про інформованість слідчого», «використання раптовості» тощо.

10. Визначення технічних засобів фіксації допиту (їх підготовка) та учасників проведення допиту.

Готуючись до допиту, слідчий визначає коло учасників слідчої (розшукової) дії, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася; предмета допиту; особи злочинця та інших обставин, що стосуються майбутнього допиту. Загалом до учасників допиту можна зарахувати прокурора, захисника, спеціаліста, експерта, законного представника, педагога, лікаря, перекладача, особу, яка розуміє знаки глухих або німих, а також співробітників правоохоронних органів та ін.

Так, залучені до проведення допиту спеціалісти сприяють слідчому у виявленні й фіксації доказів. Співробітників оперативних підрозділів Національної поліції України до участі в допитах доцільно залучати в таких випадках:

- для безперервного спостереження за поведінкою допитуваного та його емоційними реакціями;
- у разі застосування швидкого темпу допиту;
- необхідна допомога в тактично правильному використанні оперативної інформації;
- можуть бути отримані відомості, які підлягають негайній перевірці;
- оперативний працівник у неофіційній бесіді встановив із допитуваним психологічний контакт і отримав достовірні відомості без їх процесуального закріплення тощо [1].

11. Використання оперативно-розшукової інформації.

Істотну допомогу в підготовці до допиту надає вивчення матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Саме завдяки оперативній інформації слідчий може отримати відомості, що характеризують учасників кримінально-процесуальної діяльності. Особливе значення мають відомості про особу злочинця.

12. Планування допиту.

Планування допиту є заключним етапом його підготовки. План є динамічною системою, тому під час допиту він суттєво корегується: окремі положення замінюються, уточнюються чи доповнюються. План має орієнтовний і динамічний характер, оскільки в ньому неможливо передбачити всі особливості допиту, тому він повинен визначати лише головні моменти: час і місце допиту, його учасників, спосіб виклику допитуваного, технічні засоби фіксації, використання доказів, перелік питань допитуваному, тактичні прийоми тощо [1].

Безплановість проведення допиту підозрюваних під час розслідування злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, тягне за собою неповноту постановки запитань, безсистемність використання тактичних прийомів і комбінацій, що загалом негативно може відбитись на загальних результатах допиту.

Отже, узагальнюючи викладене, необхідно зазначити, що до основних організаційно-підготовчих заходів щодо проведення допиту підозрюваних у незаконному використанні вогнепальної зброї можна зарахувати таке:

- повне та всебічне вивчення (узагальнення) матеріалів кримінального провадження;
- аналіз слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування;
- визначення предмета допиту підозрюваних;
- визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- визначення послідовності проведення допитів;
- вивчення особи злочинців;
- збирання оперативної інформації про допитувану особу й учинені нею злочини;
- визначення місця проведення допиту;
- визначення часу проведення допиту;
- визначення способу виклику на допит;
- підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному;
- визначення науково-технічних засобів фіксації допиту підозрюваних і їх підготовка;
- визначення додаткових учасників проведення слідчої (розшукової) дії (у разі необхідності);
- забезпечення сприятливих умов проведення допиту;
- ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, котрі володіють спеціальними знаннями;
- використання оперативно-розшукової інформації;
- визначення низки тактичних прийомів і комбінацій, що будуть застосовуватися під час допиту підозрюваних;
- планування допиту підозрюваних.

Отже, показання підозрюваних у незаконному використанні вогнепальної зброї є найбільш змістовним джерелом інформації в кримінальному провадженні. Вони особисто зацікавлені в результатах справи. До початку вчинення злочинів ця категорія осіб домовляється не видавати один одного у випадку затримання, а тому заздалегідь підготовлена до методичного заперечення своєї вини. У деяких випадках на перших допитів злочинці погоджуються на діалог зі слідчими поліції, намагаючись таким завуальованим способом отримати інформацію про зміст показань допитаних раніше свідків, потерпілих або співучасників і заходи, що вживаються слідчим. Загальна поведінка цієї категорії осіб спрямована на зменшення своєї ролі в учинених злочинах, приховання минулої злочинної діяльності. Вони впливають на стійкі позиції потерпілих і свідків, зволікають терміни досудового слідства, створюють перешкоди розслідуванню, тому допит указаних осіб і проведення між ними «очних ставок» є найвідповідальнішою слідчою (розшуковою) дією. Звідси проведення допитів підозрюваних із такою категорією осіб багато в чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими поліції тактичними прийомами (їхніми комбінаціями) і застосування їх на практиці [1].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : [монографія] / К.О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.
2. Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений : [монография] / С.Ю. Якушин. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1983. – 102 с.
3. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : [монографія] / С.С. Чернявський. – К. : Хай-Тек Прес, 2010. – 624 с.
4. Криміналістика / под ред. профессорів Р.С. Белкіна, В.П. Лаврова, И.М. Лузгіна ; Высшая юридическая заочная школа МВД СССР. – М., 1988. – Т. 2. – 1988. – 454 с.
5. Хірсін А.В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / А.В. Хірсін ; Академія адвокатури України. – К., 2006. – 18 с.